Nieuwe exoten: een periodiek overzicht

Jeroen van Delft (RAVON), Baudewijn Odé (FLORON), Adriaan Gmelig Meijling (ANEMOON), Menno Boomsluiter (NMV), Kars Veling (De Vlinderstichting), Hans Hollander (Bureau van de Zoogdiervereniging), Jinze Noordijk (EIS Kenniscentrum Insecten), André van Kleunen (Sovon), Pieter Beelen (Sportvisserij Nederland), Marijke van Woerkom (KNNV)

Binnen het Signaleringsproject Exoten hebben alle Soortenorganisaties (de nieuwe aanduiding voor PGO's) het afgelopen jaar op een rij gezet welke nieuwe exoten recent zijn waargenomen. Het is de bedoeling dat informatie over deze nieuwe exoten wordt opgenomen in het Soortenregister van Naturalis; de standaard met betrekking tot de in Nederland voorkomende plant- en diersoorten.

De afgelopen jaren is in opdracht van de NVWA gewerkt aan het vullen van het Nederlands Soortenregister met relevante informatie over alle bekende exoten in ons land (jaar van introductie, introductieroutes, schadelijkheid, etcetera). Het streven is dat het Soortenregister een goed beeld geeft van de actuele exotensituatie in ons land. De categorie 'nieuwe exoten' was incompleet in het Soortenregister. Deze exoten staan verspreid in diverse waarnemingenportals of zijn nooit gemeld. Daarom houden de Soortenorganisaties bij welke exoten nieuw zijn. Informatie over deze exoten stroomt vervolgens door naar het Soortenregister.

Bij de afbakening van een 'nieuwe exoot' is een pragmatische insteek gekozen. Immers, niet elke weggevlogen volièrevogel of met groente en fruit geïmporteerde exotische hagedis is relevant. Veel van die soorten hebben geen enkele overlevingskans in Nederland. Anderzijds zijn soorten soms al enkele jaren bekend uit Nederland, maar slechts bij een of enkele specialisten, alleen gemeld op websites of pas laat gepubliceerd in een artikel. Het kan zinvol zijn, die een bredere aandacht te geven. Dat kan leiden tot betere kennis, doordat waarnemers er gericht op gaan letten. De aandacht is vooral uitgegaan naar exoten die, volgens inschatting van de betrokken experts, enig risico op vestiging en/of invasiviteit met zich meebrengen. Er is dus nadruk gelegd op al echte, kleine populaties met voortplanting of tekenen die in die richting wijzen.

Bij groepen als ongewervelden en paddenstoelen is het soms onduidelijk of het werkelijk om een exoot gaat en is er soms weinig basale informatie over de soort beschikbaar. Van libellen, dagvlinders, mossen en korstmossen, vissen, amfibieën, reptielen, vogels en zoogdieren zijn geen nieuwe exoten gesignaleerd. Wel was er in 2015 voor het eerst sinds 2009 weer een broedgeval van de heilige ibis. RAVON werkt nog gegevens uit van de vondst van een nieuwe uitheemse kikkersoort in Nederland. Onder de vissen was er in mei 2016 een bijzondere vondst in de Oosterschelde. Daar werd door een duiker een "baardgrondel" (*Tridentiger barbatus*) gefotografeerd; een vis uit de Stille Oceaan. Het is echter bij deze eenmalige waarneming van één exemplaar gebleven, ondanks velen die er nadien nog gedoken hebben. Onder de organismen die onder de vlag van ANEMOON vallen, zijn de afgelopen twee jaar meerdere nieuwe exotische wiersoorten waargenomen. De wetenschappers die deze soorten hebben ontdekt, zijn nog niet klaar met hun publicaties. Pas als dat het geval is, komt de informatie beschikbaar.

Heilige ibis bij de Oude Waal nabij Nijmegen, 2011. (Foto: Harvey van Diek)

Insecten en andere ongewervelden

Bij de ongewervelden meldt EIS Kenniscentrum Insecten voor 2015 19 nieuwe exoten. Het gaat om 8 kevers, 1 mier, 1 hooiwagen, 1 spin, 1 mijt, 1 vlinder, 1 stofluis, 1 galwesp, 1 trips, 1 rondworm, 1 wants en 1 boorvlieg. Er is bij deze selectie gekozen voor de soorten die in 2015 nieuw zijn gepubliceerd en voor enkele soorten die al iets eerder waren gepubliceerd, maar nog niet richting Soortenregister waren gemeld. Bijna de helft van deze ongewervelden heeft een herkomstgebied dat tenminste ook Europa beslaat. Met name Azië is een ander belangrijk continent waar de soorten van oorsprong voorkomen; op afstand gevolgd door (in volgorde van afnemend belang): Noord-Amerika, Afrika en Zuid-Amerika. Alle soorten zijn onopzettelijk in ons land terecht gekomen, via verschillende vormen van transport. Wat betreft de verspreiding in ons land vallen Zuid-Holland en Limburg met respectievelijk 7 en 6 exoten op. Uit Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Holland en Utrecht zijn 1 tot 3 nieuwe exoten gemeld. De aanwezigheid van belangrijke handels-, tuinbouw- en bevolkingscentra in Zuid-Holland kan het opvallende belang van deze provincie mogelijk verklaren. De tweede belangrijke provincie wat betreft nieuwe exoten – Limburg – wordt altijd al intensief op vele soortgroepen onderzocht.

Predatie, parasitisme, competitie met inheemse soorten en vraat aan gewassen blijken de belangrijkste verwachte vormen van impact te zijn. Ook zijn er soorten die lastig zijn voor de mens. De walnootboorvlieg (*Rhagoletis completa*) tast walnoten aan, de twee snuitkeversoorten *Otiorhynchus smreczynskii* en *Phyllobius pilicornis* vreten met name aan tuinplanten, de stofluis *Badonnelia titei* blijkt al heel lang in archiefdepots aanwezig te zijn en schade aan papier te kunnen aanbrengen, de Japanse bloementrips (*Thrips setosus*) kan serieuze economische schade veroorzaken aan allerlei gewassen en sierplanten, en de zuidelijke groene schidwants (*Nezara viridula*) doet zich voornamelijk tegoed aan groenten in moestuinen.

De snuitkever Phyllobius pilicornis, een nieuwe exoot die aan allerlei planten vreet in stedelijk en natuurlijk gebied. (Foto: Theodoor Heijerman)

De walnootboorvlieg, een nieuwe exoot die walnoten aantast. (Foto: Roy Kleukers)

Schimmels en paddenstoelen

Op de op 11 januari 2016 gepubliceerde wachtlijst van in 2015 voor het eerst in Nederland gevonden paddenstoelen staan 71 soorten. Het gaat voor een deel om, kleine, mondiaal zeer weinig gevonden soorten. Zoals verwacht is de verdeling in het voordeel van de ascomyceten (zakjeszwammen), met iets meer dan tweederde van het totaal aantal nieuwe soorten.

Bij het nader bekijken van de verschillende groepen valt op dat bij de basidiomyceten (steeltjeszwammen) de echte plaatjeszwammen de grootste toename laten zien (18% van de nieuwe basidiomyceten). Bij de ascomyceten (zakjeszwammen) is de grootste toename te vinden onder de kernzwammen (Pyrenomyceten) (34% van de nieuwe ascomyceten), een groep van vaak zeer kleine paddenstoelen, waar weinig mensen naar kijken. Een van deze soorten is voor de tweede keer ooit gevonden (*Echinosphaeria cincinnata*). De eerste vondst van deze soort was in Nieuw-Zeeland. Dit benadrukt de mondiale verspreiding van veel soorten.
Eén soort werd teruggevonden in de Alien invasive species inventories (europe-aliens.org). Het gaat om *Botryosphaeria dothidea*. Deze veroorzaakt kankers op uiteenlopende soorten bomen en witrot op vruchten van appel. Het is niet duidelijk of deze soort al bekend is bij kwekers.

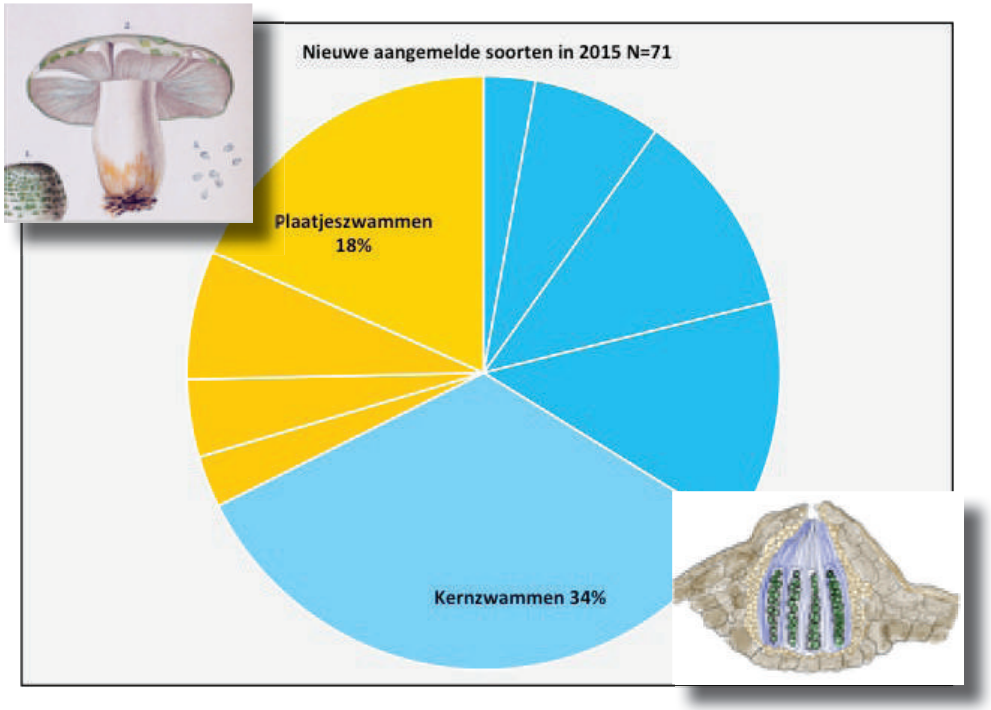

Van de 71 in 2015 nieuw aangemelde soorten behoort 2/3 deel tot de Ascomycota of Zakjeszwammen (blauw), 1/3 deel behoort tot de Basidiomycota of plaatjeszwammen en verwanten (geel). De grootste toename binnen deze hoofdgroepen zijn de kernzwammen 34% en de plaatjeszwammen 18%. (Bron: NDFF/NMV)

Er is een analyse gemaakt van de toename van soorten vanaf 1990. Hierbij is gekeken of uit deze gegevens duidelijk wordt welke soorten een opvallende toename vertonen. Uit deze analyse blijkt dat een aantal nog niet als zodanig herkende exoten en Midden-Europese soorten oprukt en zich verspreiden in Nederland. Een belangrijke aanbeveling is gericht informatie over de nieuwkomers te verspreiden, zodat waarnemers nog beter geïnformeerd en gefaciliteerd worden. Dat zal zeker bijdragen tot een toename van het aantal waarnemingen.

Planten

In 2015 is van 36 verschillende plantensoorten vastgesteld dat ze op minimaal één plaats zijn ingeburgerd. Van deze 36 soorten zijn er minstens 25 vastgesteld als verwilderde tuinplanten. Ook zijn enkele soorten in de afgelopen eeuw vaker opgedoken en weer verdwenen. Een aantal soorten is al eerder waargenomen, maar werd pas in 2015 gedetermineerd of gepubliceerd.
Zo bleek dat *Veronica cymbalaria* in 2010 al was gevonden in Nederland, maar dat deze destijds werd verward met de sterk gelijkende klimopereprijs. Dit kwam aan het licht na de vondst van een tweede groeiplaats in 2015.

Op Drenthe en Groningen na, zijn in alle provincies nieuwe soorten waargenomen. De helft van de soorten is aangetroffen in Noord-Brabant en ook in Gelderland, Zuid-Holland en Limburg zijn meerdere soorten gevonden. Het hoge aantal in Noord-Brabant is te verklaren doordat een florist in enkele wijken in Eindhoven actief verwilderde tuinplanten in kaart heeft gebracht.

Grofweg de helft van de nieuwkomers komt uit Zuid-Europa, een derde uit Noord-Amerika en enkele soorten komen uit Azië. Een deel van de Europese soorten heeft zich vermoedelijk op natuurlijke wijze in Nederland kunnen vestigen, zoals boszwenkgras en purperrode orchis.

Hoewel niet van alle planten precies te herleiden is hoe ze in Nederland zijn geïntroduceerd, bestaat het vermoeden dat de meeste nieuwe soorten zich – al dan niet opzettelijk – door menselijk handelen hebben kunnen vestigen, bijvoorbeeld door transport vanuit Zuid-Europa. Van *Centaurea diffusa* wordt gedacht dat deze zich via vogelvoer in Nederland heeft geïntroduceerd.

Een soort die zich mogelijk invasief zal gedragen is een springzaad zonder Nederlandse naam; *Impatiens edgeworthii*. Deze zorgt met name in Duitsland al voor verdringing van lokale inheemse soorten en tot vermindering van de lokale biodiversiteit. Hoewel het tot nu toe om een enkele vindplaats in stedelijke omgeving gaat, is het een soort om in de gaten te houden.

Impatiens edgeworthii. (Foto: Harald Geier)

Een andere opvallende soort is *Sporobolus indicus* (var. indicus), een zogenaamde C4-plant. Dit type planten kan onder warme omstandigheden CO_2 sneller en efficiënter omzetten en kan zo in korte tijd enorm in massa toenemen. C4-planten komen vooral voor in warme en tropische klimaten, maar lijken het in gematigde klimaten steeds beter te doen. Vorig jaar deed een andere C4-plant, het klitgras (*Tragus racemosus*), voor het eerst haar intrede in Nederland.

Sporobolus indicus. (Foto: Pieter Stolwijk)

Meer informatie: http://www.nederlandsesoorten.nl

Een pacu aan de haak

Arnoud de Mik met de gevangen pacu. (Foto: Wouter de Mik)

Op www.mijnvismaat.nl meldde Arnoud de Mik een zeer opmerkelijke vangst.

Arnaud viste op brasem aan de Hollandsche IJssel, toen een sterke vis zijn maden pakte. Hij wist niet wat hij gevangen had en nam daarom contact op met Sportvisserij Nederland. Het bleek om een heuse pacu te gaan. Dat is een vegetarische piranha die voorkomt in Zuid-Amerika. Ze hebben tanden die lijken op mensentanden. Ze kunnen hier onder andere noten mee kraken die in het water zijn gevallen. Deze vis is vermoedelijk vanuit een aquarium uitgezet in open water. De vis heeft een watertemperatuur nodig van minimaal 22 °C en zal daarom komende winter niet overleven. Het is niet de eerste keer dat er in Nederland een pacu aan de hengel wordt gevangen. In 2013 werd er al eens een zwarte pacu gevangen. Ook waarnemingen van piranha in Nederland zijn al bekend. Zo werden er in 2007 verschillende piranha's gezien in de omgeving van Rotterdam.

Zomaar vissen uit een aquarium in open water uitzetten kan vergaande gevolgen hebben. Sportvisserij Nederland raadt dit sterk af. Wil je een huisdier niet meer hebben, breng hem dan terug naar de dierenwinkel of zoek een andere oplossing, maar zet hem nooit uit in oppervlaktewateren.